

האהבה תמומש בספרות בלבד

לולא הלנה, ההלנים לא היו שטים לכבוש את טרויה.
אך לולא הומוס לא הייתה הלנה.

בספרו "כפרה" מתאר איאן מקיואן כיצד אהבה שלא זכתה להתממש במציאות, באה אל מימושה דווקא במעשה הספרותי. כאשר קראתי את הספר בראשונה, בהגיעי לפרק השלישי, האמנתי בלב שלם ומתמוגג בנצחון הטוב על הרע. "הנה", אמרתי לעצמי בעיניים מלוחלחות, "אהבתם של ססיליה ורובי נחתמה לחיים, גם אם בשעת מלחמה נוראה". מה קשה וכואבת הייתה אכזבתי כאשר קראתי את הפרק הרביעי. הוכיתי במטה של מטה-בידיון. רובי נהרג בדנקירק; ססיליה – בלונדון המופצצת. הם לא שבו זה אל זה, הם לא מימשו את אהבתם, הם לא שלחו את בריאוני, זו שהמיטה עליהם את אסונם, לדרכה משוללת הכפרה. הם מתו בטרם כל העיתים. אך בעבור הקוראת התמימה שהייתי, הם הצליחו להתאחד – ולו למשך פרק אחד מאושר; והיה לי די בזה, באושרם התחום לכדי פרק.

ובדומה למקיואן, באתי גם אני לממש את אהבתם שני גיבורים בשר ודם, המשורר אוסיפ מנדלשטם והשחקנית-המשוררת, "היפהפייה הנהדרת", כדברי אנה אחמטובה, אולגה וקסל.

קיימות גרסאות רבות על אודות סיפור האהבה הבלתי-מפוענח הזה. הידועות שבהן נסמכות על יומניה של נדייז'דה יאקובלבנה מנדלשטם, רעייתו המיתית של אוסיפ, ועל יומניה של אולגה וקסל עצמה, שאותם הכתיבה לבעלה לפני שהתאבדה. אולם אני, כתלמידתו המסורה של מקיואן, תובעת לטוות את הגרסה שלי, הגרסה המטה-בידיונית.

אוסף מנדלשטם | "מסמטת עקורים מאפלת..."

אנוס, מטלטל, בסמטת עקורים מאפלת
בעקבות דבדבן צפרים במרכבת קפיצים, צבעה זפת,
ומצנפת של שלג ושואן-עד של אבן רחים.

זכרתי מעט – פצולים בקוצה ערמונית מתארכת,
אפופה אד מריר, לא – זרויה חמיצות נמלים מעדנת,
שהותירה צחיחות ענברית מעטפת שפתים.

בדקה כעין זו אף אור מצטטר כקנם לי,
חשוקי אישונים לובשים כשות בהירה ובוהקת,
וכל מה שיודע על עור תפוחים, בגון ורד...

אף שבו לחרק מגלשים על שלג – מזחלת,
ואור כוכבים דוקרני גח בעד המחצלת,
בקצב סדור הגיעו פרסות קלידי כפור וקרח.

האור היחיד שנותר הוא באי-אמתת כוכבים מדקרת,
החיים יחלפו כעין קצף מצנפת פורימית;
ואין מי שיאמר: "מסמטת עקורים מאפלת..."

1925

"מסמטת עקורים מאפלת..." הוא אחד השירים המקודדים, ועם זאת האיקוניים ביותר של מנדלשטם. השיר הזה היה אחד מחמישה שירים שכתב בעקבות פרשיית האהבים הקצרה והמטלטלת עם אולגה וקסל היפה, שבמשך כחצי שנה ב-1924 חלקה דירה עמו ועם אשתו נדיה. אוסיף ראה באולגה מעין התגלמות של לאורה או בִּיאָטְרִיצ'ה, דמות האהובה האידיאלית והבלתי מושגת. יש שאומרים כי הרומן נקטע משום שנדיה, שלה נישא זמן קצר קודם לכן, לא ראתה את הדבר בעין יפה. יש שאומרים כי אולגה לא נעתרה לחיזוריו של המשורר המיוסר, המאוהב יתר על המידה, הכעור למראה בעיניה. למעשה, אוסיף הכיר את אולגה עוד כאשר היתה נערה בת 13-14, בביתו של המשורר מקסימיליאן וולושין בעיר הקיט קוקטבייל שבחצי האי קרים. כאשר פגש בה בשנית, והיא כבר אישה בוגרת, נשואה שלא באושר, כותבת שירים שאינה מראה לאיש, מטולטלת ומסתורית, התאהב בה המשורר עד כלות. אוסיף, אגב, היה נוח להתאהב. בשנת 1932 נישאה אולגה בשנית לגבר טוב-לב וחביב, דיפלומט נורווגי, שלקח אותה עמו לאוסלו. כעבור שבועיים היא התאבדה שם ביריית אקדח.

אָסִיפּ מַנְדֶּלשְׁטֵם | "אַךְ נְדוּדֵי שִׁנָּה, הוֹמְרוֹס, מִפְּרָשִׁים"

אַךְ נְדוּדֵי שִׁנָּה, הוֹמְרוֹס, מִפְּרָשִׁים.
מִנִּיתִי כָּלִי הַשֵּׁיט בְּחֻלְקֵי מְשֻׁלָּמֶת.
הֵם לֶהֱקֶצְפָּרִים, רַכְבֶּת עוֹף פּוֹעֶמֶת,
בְּשָׁמִי הֶלֶאס גְּבוּהִים הֶדְרֶךְ מִפְּלָסִים.

בְּטָרִיז שֶׁל עֲגוּרִים חוֹצִים כָּל גְּבוּל וְכֵס,
עַת עֲטָרוֹת מְלָכִים בְּאַלְהוּת תִּמְלָאנָה.
לֵאנֹן אַתֶּם שְׁטִים? הֲרִי לֹלָא הֶלְנָה
אֵין צֶרֶךְ בְּכַבּוּשׁ, בְּנִי פִּלּוּפּוֹנָס.

הוֹמְרוֹס וְהֵימָּה מְאַהֲבָה נָעִים.
לֵאנֹן אִפְּנָה? עֲתָה הוֹמְרוֹס הַשְׁתַּתֵּק לוֹ.
הֵימָּה, שְׁחֹר מְשֻׁחֹר, בְּלַעַג מִתְפַּיֵּט לוֹ
וּבֹא אֶל מִטְּתִי בְּהִמָּית אֵימִים.

1915

לולא הלנה, ההלנים לא היו שטים לכבוש את טרויה. אך לולא הוֹמְרוֹס לא הייתה הלנה. כך, בזכות שיריו של מַנְדֶּלשְׁטֵם, זכרה של אולגה וקסל היפה ניצל מן הנשייה. שיריה ויומניה נשמרו בידי משפחתו של בעלה השני והועברו לארכיב של מַנְדֶּלשְׁטֵם ברוסיה בשנות השישים. במהלך שני העשורים האחרונים ראו אור ספר שיריה הנבחרים של אולגה וקסל ונובלה ביוגרפית על אודותיה: "מלאך דואה על אופניים" מאת אלכסנדר לסקין.

לא אחת ראה את עצמו מַנְדֶּלשְׁטֵם, בייחוד בצעירותו, כיווני עתיק בן הֶלֶאס, אותה ארץ פלאית וקדומה, שניחנה בִּשְׁפָּעַת מיתולוגיה ושירה. לאחר שנים ארוכות של קריאה בשיריו ותרגום של כמה מהם לעברית, כתבתי שיר־מחווה מפי משוררת מאוהבת אל האהוב האידאלי, הבלתי מושג, אהוב בן המאה הקודמת, תור הכסף והאכזריות; כי בספרות, שלא כמו במציאות, אהבות בלתי אפשריות נועדו להתממש – גם אם למשך פרק אחד קצר.

המשוררת לאוסיפ מ.

וְאֵין צִמָּא כְּצִמָּא גּוֹפִים כְּמָהִים,
דְּחוּקִים לְהַכְרֶךְ וּלְהַרְפּוֹת,
שׁוּב מִפְּצִיעִים כְּתִמִּי חֲמֻדָּה כְּהִים,
כְּמוֹ נִתְּזוּ סְטִיקָס קָפּוּא בֵּין שְׁתֵּי כַּפּוֹת.

וְכָל שְׁהוֹת הוֹמָה דְּבוּרֵי עֲרָגָה
 מְזֻמְזָמוֹת מַעַל קִנְיָה דְּבֶשׁ מְצוּץ,
 עַל כָּל הַלְשׁוֹנוֹת כְּוִיּוֹת מְגַע,
 וְכָל מְנַהֵג יוֹמִיּוֹם מוֹטֵל פְּרוּץ.

הוּא שֶׁד שְׁלִי, עֵינֶיהָ תִּכְלֶת יָם,
 וְתִלְתְּלֶיהָ אֶפֶר, פֶּזוּ וְחוֹל,
 אֶת הַחֲלִיל שְׁאֵלֶת אֶצֶל פֶּאן,
 וְאֶת הָעֶצֶב – מִהֶסִי בְּמוֹל.

גּוֹאֵה הַסֵּם, רוֹעֵם בְּצִרִיחַ רֹאשׁ
 עַד פְּרִץ שְׁנִיָּה מִתּוֹךְ פִּצְעַת פֶּה.
 מִתֵּת אֱלִים וְכֹרֵחַ בְּנוֹת אֲנוּשׁ –
 גּוֹפֶה – שׁוֹתֵת עֶסֶס וּמִצְפָּה.

2019